

sú, kontyos hajviseletet tulajdonítanak neki. Halála a magyarok elleni 1246-os csatában mindmáig rejtélyes, a kortársak is különféle magyarázatokkal álltak elő, miként a kölni Königschronik szerint a párviadalban legyőzött halicsi király mérte volna rá a halálos csapást. A Babenberg örökségért kitört harc II. Ottokár és IV. Béla között jól ismert, az utolsó leányági Babenberg, Ágnes heunburgi grófnőként 1295-ben fejezte be életét.

A kötet talán legolvasmányosabb fejezetét a szerző a Babenbergeket személyiségének szentelte. Nyomatékkal hívja fel a figyelmet, hogy a korabeli források nem az individuuum bemutatására, hanem társadalmi állásuk és az ahhoz kapcsolódó elvárások bemutatására koncentrálnak. Ezzel együtt igyekeznek az egyes grófok és hercegek egyéni vonásait megragadni, s amennyiben lehet, fennmaradt csontmaradványaikkal egybevetni. Nem meglepő, hogy az arisztokráciára jellemzően magas termetűek (175–180) voltak. Fennmaradt ábrázolásai is ennek az igénynek felelnek meg, akár a pecsétekre, vagy II. Frigyes fennmaradt síremlékére, akár Lipótnak a III. Frigyes alatti 1485-ös szentté avatásához kapcsolódó klosterneuburgi 3,4–4 méteres Babenberger-Stammbaumra (képes ősfára) gondolunk. Ugyanakkor megszívlelendő, amikor a csontmaradványok azonosítása kapcsán a középkori hiedelmek tiszteletben tartására int a természettudományos elemzések mindehatóságával szemben.

Nem könnyű egy jórészt forrásszegény időszakban uralkodó dinasztia nemzetközi környezetbe ágyazott több évszázados történetét négyszáz oldalon összefoglalni. A szerzőnek ez remekül sikerült, miközben a magyar történelmet illetően is jó tájékozottságáról tett bizonyosságot (még ha magyar szerzőtől nem idéz az irodalomjegyzékben egy tételt sem). A kötet megérdemelné, hogy magyar fordításban is olvassuk, s talán akkor a néhány magyarországi Szent Lipót templom védőszentjéről is többet tudnánk. Ahhoz, hogy Magyarországon szomszédaink történetéről igényes és valóság-hű kép alakuljon ki, minél több történeti monográfia lefordítására lenne szükség, ami egyszer talán a középkor területén is elvezethet a párbeszéd megindulásához.

Veszprémy László

KAREL HRUZA – ALEXANDRA KAAR (SZERK.)

KAISER SIGISMUND (1368–1437)

Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen

(*Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 564 o.*)

Jelen kötet része a most már évek óta tartó európai Zsigmond-reneszánsznak. A bevezetőben a szervezők is elismerik, hogy ennek első állomása az 1987-es budapesti Zsigmond-kiállítás, katalógus, valamint konferencia volt, amit szervesen követett az 1994-es Macek, Marosi, Seibt szerkesztette tanulmánykötet, majd 2005–2006-ban a budapesti-luxemburgi Zsigmond-kiállítás, és annak nem a legtalálóbban, „opulenter”-nek titulált katalógusa, valamint egy konferencia, majd 2007-ben Brünnben (hiszen Znaïmban halt meg), illetve Nagyváradon (hiszen itt temették el), a nagy király/császár halála évfordulója alkalmából rendezett emlékkonferenciák, amelyeknek változtatott tanulmányai 2009-ben jelentek meg. A sor itt persze még nem ér véget, hiszen a *Konstanzer Arbeitskreis* 2011-ben a konstanzi zsinattal foglalkozott, míg a legújabb nagy európai projekt, erre emlékezve 2014–2018 között a korszak nagy eseményeinek szentel egy-egy esztendő, a 2014-eset éppen Zsigmond alakjának. Jelen kötet tanulmányai túlnyomórészt a brünni konferencia előadásait tartalmazzák, s előljáróban megjegyezhetjük, hogy a szerkesztőknek a Zsigmond-kutatás meghatározó tanulmánykötetét sikerült közreadniuk. A konferencia és kötet kiindulópontja a Zsigmond-kori igazgatási és oklevelezési gyakorlat, a központi kormányzati szervek, leginkább a kancellária működésének a vizsgálata, ami alapvetően az Osztrák Kulturális Alap (FWF) által támogatott Osztrák Tudományos Akadémia és a Bécsi Egyetem Történeti Intézetében kialakított „Kaiser Sigismund: Herrschaftspraxis in drei Reichen” projekt eredménye. E kutatás – számos rész tanulmány mellett – a Regesta Imperii Zsigmond-kori anyagának (12 3 62 regesztával) újrafeldolgozását

tűzte ki célul, ami a szerkesztő által is hangsúlyozva támaszkodik a magyarországi, 1951-től megjelenő Zsigmond-kori Okmánytár munkálataira és eredményeire (ezek az MTA által támogatott budapesti–szegedi Magyar Medievisztikai Kutatócsoport keretében ma is változatlanul folynak). A szerkesztők az alapvető Zsigmond-monográfiának a váratlanul elhunyt Jörg K. Hoensch művét (1996), a király alapvető itineráriumának pedig Engel Pál és C. Tóth Norbert munkáját (Budapest, 2005) tekintik, de tisztában vannak azzal, hogy a különböző nemzeti nyelveken folyó kutatások összekapcsolására, nemzetközivé tételére szükség van, amit jelen kötet soknemzetiségű szerzőgárdája szépen igazol, ezúttal Közép- és Kelet-Közép Európára koncentrálván.

A tanulmányok első nagy részét a kormányzás gyakorlata, a „Herrschaftspraxis” témája köré válogatták össze. Ebben Josef Válka (Masaryk Egyetem, Brünn) vizsgálta Zsigmondnak a huszita háborúkban játszott szerepét, aki megpróbált (diplomáciai eszközökkel sikerrel is járt) pontot tenni a katonailag kudarcra ítélt, s reménytelenül elhúzódó harcok végére. Robert Novotný (Károly Egyetem, Prága – Cseh Tudományos Akadémia, Prága) a cseh és morva nemességnek a vallásosságát s ezen keresztül Zsigmond uralmához, uralmi igényeihez való viszonyát mutatta be. Karel Hruza (Osztrák Tudományos Akadémia, Bécs) Zsigmond zsidókkal szembeni politikáját elemezte, kimutatva, hogy ebben is a pragmatizmus, a pillanatnyi anyagi haszonszerzés volt a meghatározó, ami egyébként sem tért el a korban szokásos, a zsidóktól minél nagyobb anyagi hozzájárulást kicsikaró uralkodói magatartásmintáktól. A rituális gyilkosságok vádjait követő pogromokban az uralkodó nem volt közvetlenül érintett, azokat elsősorban a helyi, városi társadalmi feszültségek motiválták. Zsigmond sokáig mellőzött brandenburgi örgrófi éveit (1378–1388) követte nyomon Jan Winkelmann (Potsdami Egyetem), míg Heinz Krieg (Albert-Ludwig Egyetem, Freiburg) a királynak a badeni és kurpfalzi örgrófokhoz fűződő kapcsolatát tárgyalta, Peter Niederhäuser (Állami Levéltár, Zürich Kanton) pedig az aargau nemességhez fűződő viszonyát.

Magyar szempontból a legizgalmasabb a velencei levéltárakból, a Tízek tanácsa fennmaradt anyagából a Zsigmond meggyilkolására vonatkozó, eddig inkább csak Windecke elbeszéléséből és Alain Ducellier (1971) tanulmányából ismert, „szigorúan titkos” iratok bemutatása. Martin Štefánik (Szlovák Tudományos Akadémia, Pozsony) kutatásai nyomán izgalmas kép tárul elénk arról, hogy 1413 és 1420 között mi minden történt. A mérgezésért kezdetben kilátásba helyezett 500 dukát 1415-re már 35 ezer dukátra emelkedik, míg 1419-ben már krétai birtokról és 1000 dukátos évjáradékról esik szó. A probléma a vicenzai méregkeverők technikájával volt: olyan mérget kellett volna szállítaniuk, amit a diplomáciai botrányt elkerülendő, nem tudtak volna kimutatni a holttestben, ám a disznókon ténylegesen lefolytatott tesztek ennek az elvárásnak nem feleltek meg. A tervek végül is lekerültek a napirendről, amikor a magyar csapatok alulmaradtak a velencei-dalmát fronton, s a huszita háborúk pedig végleg elvonták a király figyelmét e területről.

A kötet második nagy témaköre az oklevelezés és levelezés. Kondor Márta az oklevél kiállítás alapján vizsgálta meg Budának és Visegrádnak a kormányzásban betöltött szerepét. Szemben a hagyományos hazai állásponttal, ami Buda főváros szerepét 1407–1408-hoz köti, kimutatja, hogy 1413–1415 között a Zsigmond nevében kiállított oklevelek túlnyomó részét még Visegrádon keltezték, igaz az arány 1416-tól radikális fordulatot vesz: eltűnnek a visegrádi oklevelek, majd aztán itineráriumának tanulsága szerint 1426-tól nem is látogatja meg többé. A magyarázatot abban keresi, hogy az udvari bíróságok ugyan 1408-ra Budára költöztek, de az oktavákat továbbra is Visegrádon tartották. Eszerint az átmenet Visegrád és Buda fővárosi szerepe között sokkal tovább tartott, s ezt az udvar, rezidencia és főváros fogalmak árnyalt alkalmazásával világítja meg: Visegrád tovább megőrizte királyi rezidencia szerepét, mint azt korábban gondolták.

Daniela Dvořáková (Szlovák Tudományos Akadémia, Pozsony) – akinek Zsigmond lovagjáról, Stiborici Stiborról szóló monográfiája magyar fordításban is olvasható – a Zsigmond-kori oklevelek narrációjának bemutatását nyújtja mind tartalmi, mind terminológiai szempontból. A rendkívül érdekes válogatás lábjegyzeteiben azonban jó lett volna, ha hivatkozik Mályusz Elemér alapvető francia nyelvű tanulmányára [La chancellerie royale et la rédaction des chroniques dans la Hongrie médiévale. *Le Moyen Age*. 75. (1969) 51–86. 219–254. o.]; Kurcz Ágnes vonatkozó, igaz nem Zsigmond-korral foglalkozó német nyelvű tanulmányára [Arenga und narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 70. (1962) 323–354. o.]; esetleg Kristó Gyula magyar nyelvű narráció-válogatására (Középkori históriák oklevelekben, 1002–1410. Szeged, 1992.), akár a legfrissebb angol nyelvű összefoglalóra

[*Veszprémy László*: Chronicles in charters. Historical narratives, ‘narrationes’ in charters as substitutes for chronicles in Hungary. In: *Erik Kooper (ed.)*: The Medieval Chronicle III. Amsterdam–New York, 2004. 184–199. o.]. Meglepő, hogy miközben nagy teret szentel a galambóci oklevelek közül a Rozgonyi István neje részére kiállítottnak, elkerülte figyelmét, hogy valójában az egész galambóci történet – elég pontosan – az oklevelek narrációiból rekonstruálható [Lásd: *Veszprémy László*: Zsigmond Galambócnál 1428-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 121. (2008) 2. sz. 283–302. o., és angolul *Christian Gastgeber, Ioan-Aurel Pop, Oliver Jens Schmitt, Alexandru Pop (ed.)*: Worlds in Change: Church Union and Crusading in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. *Transylvanian Review*. 18. 2009. No. 2. 291–308. o.]. Jogosan figyel fel a kancellária szóhasználatában az ‘athleta’, ‘agonista’ szinonimájaként a viszonylag ritkán használt „tetragonus” szóra, amit kiegészít a kötetben az 1434-es pilseni kiváltságlevél egy további említése (289. o.)

Amalie Fössel (Duisburg-Esseni Egyetem) Borbála királyné oklevelezését vizsgálja, Martin Čapuský (Sziléziai Egyetem, Opava) Zsigmondnak a sziléziai hercegekkel és városokkal, Alexandra Kaar (Osztrák Tudományos Akadémia, Bécs – Bécsi egyetem) pedig a csehországi katolikus, azaz szövetséges városokkal – főleg Budweis-szal, Pilsennel és Egerrel – folytatott levelezését, annak a szóbeli érintkezéshez való viszonyát és súlyát tekinti át. Andreas Zajic (Osztrák Tudományos Akadémia, Bécs – Bécsi Egyetem) és Petr Elbel (Osztrák Tudományos Akadémia, Bécs – Masaryk Egyetem, Brünn) monografikus terjedelmű tanulmányában a Konstanzban kiadott címeres levelek kapcsán a Mohelno számára kiadott elemzi. A címeres levél azért érdekes, mert a legutóbbi időkig kései századi hamisítványnak tartották, s csak legújabban (2001) merült fel annak az eredetiről készült átirat minősítése. Hatalmas forrásbázis megmozgatásával igazolja, hogy az 1417-es oklevélről a XVII. század második felében készült, címerképpel együtt való másolatával van dolgunk, aminek kritikai kiadása a tanulmány függelékében olvasható, további 1417-es címereslevelékével együtt.

A harmadik nagy egység a rituálé, mentalitás és képi ábrázolások címet viseli. Ebben az „adventus regis” ceremóniáját két rendkívül érdekes és adatgazdag tanulmány vizsgálja. Tomáš Borovský (Masaryk egyetem, Brünn) Zsigmondnak 1419 és 1437 között a cseh városokba való bevonulását és ott tartózkodását a városi számadáskönyvek alapján, míg Gerrit Jasper Schenk (Műegyetem, Darmstadt) Zsigmondnak a bázeli zsinat idején, 1433-ban a városba történt rafinált, teátrális és hatásvadász bevonulását elemzi. Gerald Schwedler (Zürichi Egyetem) ismét egy magyar érdeklődésre számot tartó témát választ: Zsigmondnak a balkáni uralkodókkal kialakított diplomáciai kapcsolatait tekinti át, ahol is úgy látja, hogy Zsigmond a Balkánon sokkal nagyobb súlyt helyezett a személyes találkozókra, csúcstalálkozókra és konferenciákra, mint nyugaton. Eberhard Windecke krónikájának is két tanulmányt szentelnek, amikben a 2006-os budapesti kiállítási katalógusból ismert Joachim Schneider (Würzburgi Egyetem) a szimbolikus kommunikációt vizsgálja, míg Martin Roland (Osztrák Tudományos Akadémia, Bécs) a képek valóságtartalmára tesz megfigyeléseket. Utóbbi szerint a típusrajzokat a címerek és feliratok tették azonosíthatóvá és egyedivé, az olvasóval magának az eseménynek a megtörténtét akarták elhitetni, s éppen ezért nem szabad ezekre az ábrázolásokra mint „Zeitgeschichte im Bild” tekinteni.

A kötet Alexandra Kaar összegzésével, valamint bibliográfiával, hely- és névmutatóval zárul. A Zsigmond-kori kutatások, köztük a politika- diplomácia- és hadtörténet hasznos kézikönyveként ott a helye a magyar könyvtárak polcain.

Veszprémy László